

Het Lichtervelde “Veld”

Hoe het groeide

Peter Bossu

Weinig gebieden in onze gemeente hebben in de loop van de geschiedenis gelijkaardige drastische “gedaanteverwisselingen” ondergaan als het Lichtervelde “Veld”.

Omstreeks 1775 (kaart van Ferraris) dwarste een grote gordel van woeste gronden noordelijk Binnen-Vlaanderen in zuidoost – noordwest richting. Tussen deze “Velden” in lagen uitgestrekte loofbossen en verspreide bewoningskernen. De voornaamste “Velden” waren het Bulskampveld (volgens VERHULST, 1964 het grootste veld van Vlaanderen), de Loovelden en het Maldegem- en Swarteveld. Het Lichtervelde “Veld” maakte deel uit van het Bulskampveld.

“Veld” staat voor woeste, onvruchtbare grond (heide). Bij het aanschouwen van het begrip “Veld”, moeten we aan een vlakte denken met veelal dwergstruikformaties zonder of met weinig bomen en struiken, zoals die nu nog lokaal veel in de Kempen voorkomen. Het woord is echter nog veel ruimer: “alle niet verkavelde gronden, gelegen buiten het eigenlijke landbouwareaal en gekenmerkt door gemeenschappelijke exploitatievergunningen” (BEERNAERT, 1978). In deze betekenis dateert het begrip “veld” slechts uit de jongste geschiedenis. Tijdens de middeleeuwen sprak men over “bruiera, wastia en boscus” (HERMY, 1978). De heidezones (bruiera) hadden waarschijnlijk een groot aandeel in de “Velden”, daarnaast kwamen struikformaties en bomen voor.

Tijdens de middeleeuwen was het Bulskampveld, met inbegrip van het Lichtervelde “Veld”, een immens heide- en veengebied dat, naar men aanneemt, in de prehistorie ontstond.

De aanwezigheid in Binnen-Vlaanderen van grote heidevlakten zoals het Lichtervelde “Veld”, zou volgens de jongste opvattingen toe te schrijven zijn aan een degeneratie van het Atlantisch eikenwoud (VERHULST). Dit loofbos, dat zich tijdens het Atlanticum -of in de tijd tussen omstreeks 5500 tot 3000 vóór onze jaartelling- had ontwikkeld, verschraalde ten gevolge van sterke klimaatwijzigingen op de droger wordende

zandgronden tot heide. Door de aanhoudende droogte moeten gedeelten van Vlaanderen er op de duur hebben uitgezien als zandverstuivingsvlakten met hoogten en laagten. Nadien moeten zich in de lagere gedeelten plassen hebben gevormd, waarvan het water een hoge zuurtegraad had en maar weinig voedselbestanddelen bevatte. In dit zure, voedsel-arme milieu kon zich oorspronkelijk slechts een nietig plantje handhaven, het veenmos. Dit mos bevat de eigenschap om onderaan af te sterven maar niettemin door te groeien op zijn eigen verrotte resten. In hoogveengebieden groeide het zo geweldig dat het van de plassen uit de hogere terreingedeelten opkroop en aldus hele bossen ging overwoekeren. In het Lichtervelde "Veld" zal het echter wel niet zo'n vaart gelopen hebben. Toch ontstond hier mettertijd een uitgestrekt en vrijwel ontoegankelijk veen- en heidegebied. In de middeleeuwen moet het gehele Bulskampveld zowat 10.000 Ha zijn geweest.

Hoe het heidegebied er in werkelijkheid uitzag, kan alleen aan de hand van oude geschriften en dito kaarten voor een stuk voorgesteld worden. Om U een indruk te geven van het uitzicht van het Lichtervelde "Veld" en omliggende doen we een beroep op de nota's van een wandelaar, die halfweg vorige eeuw doorheen de heidevelden tussen Lichtervelde en Beernem stapte. Deze nota's zijn gehaald uit het werk van J. Andries: "Notice sur la grande bruyère flamande de Bulscamp", Annales de la société d'Emulation de la Flandre occidentale, 1865:

"Het is gedaan met de gelegerde partijen koolzaad; geen percelen meer met dichte klaver, met golvende haver of met zijdeachtig vlas; in plaats daarvan het bescheiden heidekruid, in het wild groeiend raaigras en hier en daar, op de toppen van de heuvels, goudgele bossen brem. Verder bemerk je totaal onbegroeide gebieden die verkoold en hierdoor zwart zijn alsof de bliksem er was ingeslagen en de begroeiing had verschroeid; tevens zie je niet geëxploiteerde turfgronden, putten en moerassen afgedekt door een bedrieglijk groen.

Je kan verder blijven wandelen zonder nog een huis te zien of een mens te ontmoeten; de horizon is afgesloten door dichte sparrenbossen. Iedere groep loofbomen, elk bosje kreupelhout waar je doorheen moet, kijkt uit op een nieuwe open vlakte, die zich uitstrekt zover het oog reikt; hierin komen grote plassen voor, waarvan het water langzaam zijn weg zoekt door de oneffenheden van het terrein."

Dit proza is in velerlei opzichten boeiend. Vooreerst biedt het de mogelijkheid zich een beeld te vormen van het uitzicht dat het Lichtervelde "Veld" vertoonde inde 19de eeuw, een tijd waarin men overging tot het bebossen van dergelijke "Velden".

Uit de beschrijving kan worden opgemaakt dat de kern van het gebied, waar de wandelaar doorheen trekt, bestaat uit een boomloze vlakte die door dichte sparrenbossen is afgezoomd. Uit andere bronnen weten we dat het hier gaat om aanplantingen van grove den (*Pinus sylvestris*) die toen nog volop aan de gang waren. De overgang van de beboste randzone naar het open kerngebied dat zich uitstrekt "zover het oog reikt", is gekenmerkt door verspreid voorkomende bosjes, bestaande uit loofbomen of uit hakhout. Uit de tekst kan verder worden afgeleid dat het open gebied zelf is ingenomen door heidebegroeiing en grassen. Dankzij de woordkeuze kan je de heidebegroeiing nader omschrijven: volgens de oorspronkelijke Franse tekst bestaat ze uit "l'humble bruyère" en "l'érica sauvage", wat waarschijnlijk wijst op een onderscheid tussen struikheide (*Calluna*) op de drogere gedeelten en dopheide (*Erica*) op de nattere plaatsen. Sauvage is vermoedelijk ontleend aan het jargon van de bezembinders die een onderscheid maakten tussen 'tan heed' (*Erica tetralix*) en 'wild heed' (*Erica cinera*), zodat hier de "grauwe dopheide" bedoeld werd. Het sporadisch voorkomen van brem op de toppen van de kleine heuvels wijst erop dat in dat boomloze areaal verspreid liggende duintjes voorkwamen, ontstaan door het opwaaien van zand. Het feit dat de wandelaar de aanwezigheid van natuurlijk raaigras opmerkt en dit vermeldt - onmiddellijk na het heidekruid- bewijst dat het open gebied niet uitsluitend door heidebegroeiing was ingenomen. Hoe groot het aandeel van het grasareaal in de boomloze vlakte was, blijft een open vraag. Was het Lichtervelde "Veld" een "purperen heide" of waren grasachtige planten de aspectbepalende vegetatievorm? Wellicht weerspiegelde de ruimtelijke verspreiding van heide en grasland de variaties inzake bodemgesteldheid.

Geregeld afbranden, turf hakken en vee laten grazen, waren de voornaamste praktijken om een dergelijk boomloos areaal in stand te houden. Dat het afbranden nog in voege was, blijkt uit de tekst. Dat kan evenwel niet gezegd worden van het turfhakken: de vermelding in de Franse tekst, "sol à tourbes non exploité" laat integendeel vermoeden dat deze praktijk in onbruik geraakt was. "Sol à torbes" moet geïnterpreteerd worden als grond waar turf kon gewonnen worden. Het woord "turf" slaat op de oppervlakkig afgehouden graszode; ze leverde de grondstof voor het plaggen van de akkers of werd verbrand. De mineralenrijke as werd achteraf gebruikt als bemesting.

Afbeelding 1: Uittreksel uit de Ferrariskaart (1770-1777)

Een ander opvallend element in dit open landschap waren de talrijke wateroppervlakken. Het waren grote plassen, waarvan het water op een natuurlijke wijze werd afgevoerd, of gesloten kommen en moerassen. De beschrijving toont aan

dat er in de 19de eeuw tal van vijvers voorkwamen, daar waar natuurlijke depressies werden uitgediept of waar kunstmatige vijvers werden aangelegd. Oorspronkelijk waren ze bestemd voor de viskweek. De aanwezigheid van een bedrieglijk groen tapijt wijst er echter op dat veel vijvers verwaarloosd werden, zodat verlanding kon optreden. De oorspronkelijke tekst eindigt met een pleidooi voor de ontginning van het gebied. De auteur verradt hierdoor de optiek van waaruit hij zijn opstel schreef. Hij is een progressief agronoom-ingenieur, die de heidevelden in Noord-Vlaanderen ziet als potentiële landbouwgronden. Als deskundige is hij zich ervan bewust dat voorbereidend werk moet worden verricht om de gronden in het vaste landbouwareaal op te nemen. Vooreerst dienen maatregelen genomen om de algemene afwatering te verbeteren of beter te beheersen; bepaalde gedeelten waren bestendig nat, andere te droog in de zomer en te nat in de winter en het voorjaar (gebieden met zogenaamde stuurwatergronden). Daarnaast moest het "Veld" worden gebroken; dit was een zeer arbeidsintensief proces, waarbij de verharde B-horizont van de gronden met een podzolprofiel werd verbrokkeld en vermengd met de bovenliggende, sterk uitgeloopte A-2 horizont. Dat hiervoor onvoldoende arbeidskrachten ter beschikking stonden, kan sterk betwijfeld worden! De tekst dateert immers uit een periode van aanzienlijke bevolkingsaan groei, juist voor de industriële revolutie. Veeleer zal het een gebrek aan financiële middelen geweest zijn dat de ontginningen in de weg stond.

Afbeelding-1, een uittreksel uit de Ferrariskaart (1770-1777) illustreert zeer goed bovenstaande beschrijving. Het centrum van Lichtervelde bevindt zich onderaan de kaart. De beboste gordel rondom het boomloze gebied is duidelijk zichtbaar. In het "Veld" zelf kan men struwelen en vijvers (V) waarnemen. De stippellijn door het gebied is een veldweg, die waarschijnlijk vanuit Zwevezele naar de vijvers liep.

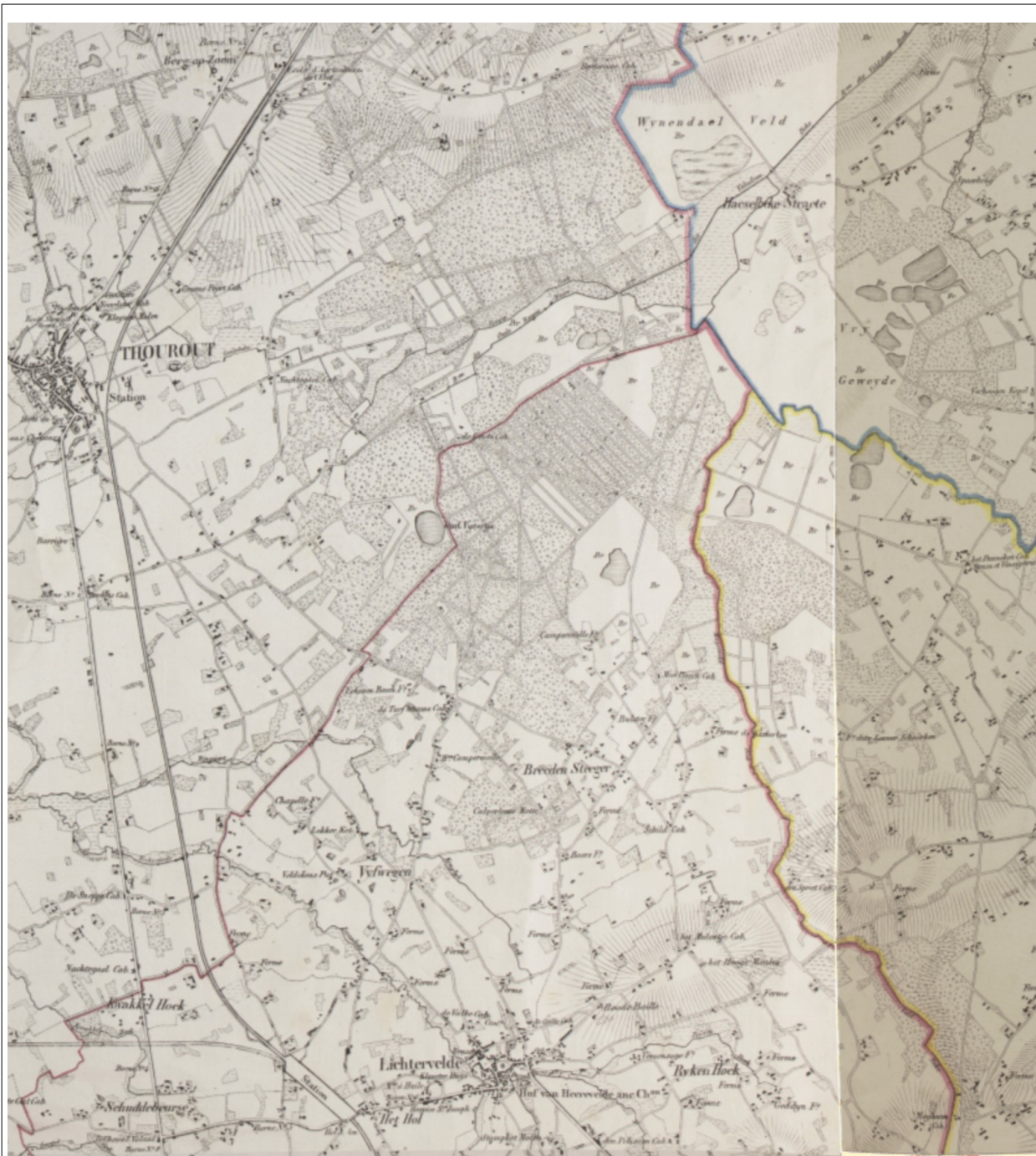
Ook op de kaart van Frederick de Wit (1630-1706) van na 1688 is de aaneengesloten vlakte van het Bulskampveld en omliggende duidelijk te zien (afbeelding-2). Verder bemerken we 3 grote vijvers op het grondgebied van Lichtervelde.

Afbeelding 2: Kaart van Frederik de Wit (1630-1706)

De ontginning van het grote heidegebied in Binnen-Vlaanderen begon reeds in de Romeinse tijd, zowat 2000 jaar geleden. Waarschijnlijk is het eerste gedeelte van het Lichtervelde "Veld" ook in die tijd ontgonnen. De archeologische -Romeinse- vondsten in de buurt van de Kasteelstraat – Zwevezelestraat, zijn daar wellicht een aanwijzing voor. Inde middeleeuwen kreeg de ontginning een nieuwe impuls. De opkomst van de steden, de uitbreiding van de handel en de snelle bevolkingsaan-groei tijdens de 12de en de 13de eeuw, hadden ook voor de natuur in Vlaanderen belangrijke gevolgen. Een grotere voedselproductie vereist nieuwe landbouwontginningen. Zo schonk gravin Johanna van Constantinopel in de 13de eeuw het Lichtervelde "Veld", een woeste grond, gelegen op het grondgebied van Zedelgem, Veldegem, Torhout, Gits en Lichtervelde, aan de Cisterciënzerabdij "Ter Duinen" met als opdracht er landbouwgrond van te maken. De vraag naar hout als brandstof en bouwmiddel nam ook geweldig toe. Brugge ontgon naar het oosten toe tot Beernem; Gent ontgon in westelijke richting tot Aalter. Het "Veld" van Lichtervelde bleef echter veel langer in zijn natuurlijke oorsprong. Dit kan wellicht verklaard worden door de geringere vruchtbaarheid van dit gebied.

Tot in de 18de eeuw blijft het heidelandschap als geheel praktisch ongewijzigd. Oude, minder renderende en uitgeputte gronden worden verlaten en nieuwe stukken worden ontgonnen. Mens en natuur hebben een relatief evenwicht gevonden.

Afbeelding 3: Uittreksel uit de kaart van Vandermaelen (1851)

In zijn werk "Flandria illustrata" (1641) schreef Sanderus: "Het aloud en vermaard dorp Lichtervelde, omtrent een uur gaans van Brugge gelegen, pronkte voormaals met een uitmuntend Paleis en Kasteel der Heeren en Eigenaars van deze plaats, 't welke de

woede des oorlogs, gelijk veele andere in Vlaandre, omvergeworpen heeft. In de nabuurschap heeft deze plaats een bosch en een veld 't welk het grootste van gansch Vlaandre, en het Bulskampveld genaamt is”.

Op het einde van de 18de eeuw begon een nieuwe ontginningsperiode. In die periode, de tijd van de Oostenrijkers met Maria-Theresia en Jozef II, nam de bevolking in onze streken snel toe. Meer mensen is meer voedsel en dus nieuwe landbouwgronden. De “rijkere” bosbestanden van het Bulskampveld – Lichtervelde “Veld” werden gerooid en omgezet in landbouwgronden; de “armere” heidevelden werden grotendeels bebost. De bebossing van het Lichtervelde “Veld” dateert waarschijnlijk uit die periode.

Als we de kaarten van Ferraris (1770 – 1777), afbeelding-1, en die van Vandermaelen (1851), afbeelding-5 vergelijken, zien we duidelijk de vegetatiewijziging van heide naar bos. Zoals de Vandermaelenkaart laat zien is het Lichtervelde “Veld” voor een groot gedeelte bebost. De S in de rechthoekige percelen betekent “Bois de sapin” (sparrebos). De Br duidt op de resterende “Bruyère” (heide). De bebossing van de heidevelden werd aangemoedigd door de wet van 24 maart 1847, die elke verdere ontginning toejuicht. Een vrijstelling van belastingen voor het ontginnen van heidevelden komt van 10 op 15 jaar. Dit betekent dan ook het einde van de laatste resterende stukken heide. De laatste veldvijver van het Vrijgeweid, de “Sasput” (grondgebied Ruddervoorde), werd in 188 volledig gedempt en in cultuur gebracht.

Wanneer we een stafkaart van begin deze eeuw (afbeelding-6) bekijken, zien we reeds dat kleine gedeelten sporadisch ontgonnen werden en dat de laatste vijvers verdwenen zijn.

De echte doodsteek voor het “Veld” kwam er in beide wereldoorlogen. Tijdens de eerste wereldoorlog hadden de Duitsers een grote behoefte aan brandhout. Ganse stukken bos werden dan ook gekapt en na de oorlog niet herbebossed, maar in landbouwgrond omgezet. Zo slonk jaar na jaar het bosbestand. De volgende brutale ingreep was wereldoorlog II, waarbij de resterende bosbestanden gekapt werden. In Lichtervelde verdwenen in die tijd zowel de Huwynsbossen (Heihoek) als het totale veldbos.

Van, bos of heide rest ons vandaag niets meer. Als we door het gebied toeren, kunnen we alleen maar dromen van het landschap dat zich hier vroeger uitstreckte en de fauna fantaseren: grauwe kiekendief, vos, das...

Van de 10.000 Ha “woeste velden” blijven ons vandaag in Noord-Vlaanderen nog slechts een paar honderd hectaren bos en een paar are heideveldjes, als stille getuige van hoe het beter niet groeide.

Foto's van oude en nog bestaande heidegebieden kunnen een beeld geven van hoe het “Veld” er in de jaren 1700-1800 kan uitgezien hebben.

Afbeelding 4: Foto van droge hei te Winterslag (Genk) anno 1904. Foto J. Massart.

Heem

Afbeelding 5: Foto van de heide op het Plateau des Tailles (of plateau van le Baraque Fraiture) - <https://nl.wikiloc.com>

Heemkundig

Bronnen

- BEERNAERT, F. Evolutie van Veld en Bos tussen Brugge en Torhout, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1978
Bibliotheek van Belgische Natuur- en Vogelreservaten te Brussel
- COOLMAN, G. Grote trekken in de ontginningsgeschiedenis van het West-Vlaamse Houtland, 1962
- DAELS, L. Evolutie van het landschap om en rond het Bulskampveld, Gent 1962
- GOBLET D'AVIELLE Histoire des bois et forêts de la Belgique, Brussel, 1927
- VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, S. Geschiedenis van het "Veld", Brugge, Verbeke-Loys, 1921
- STIEPERAERE, H. Het Bulskampveld in het kader van de Westeuropese heidegebieden, referaten studiedag, Aalter, 1982
- VERHULST, A. Flandria Nostra, deel I, Antwerpen, Standaard Boekhandel, 1954
- VERHULST, A. Het landschap in Vlaanderen, Willemsfonds, 1964
- WAELES, J. La Flandre, Stadsbibliotheek Brugge